

● مقالات تحقیقی

نقش آزمایشگاه‌های خصوصی شهر تهران در بیماریابی سل

چکیده

زمینه: هدف از انجام این تحقیق بررسی نقش آزمایشگاه‌های بخش خصوصی در بیماریابی و تشخیص بیماران مشکوک به سل بود.

روش کار: این مطالعه از نوع مقطعی بوده و بر روی تمام بیمارانی که به ۴ آزمایشگاه خصوصی شهر تهران جهت انجام آزمایش AFB در طی سال‌های ۸۲-۱۳۸۱ ارجاع شده بودند، انجام شد. کل تعداد بیماران ارجاع شده و نسبت مثبت شدن پاسخ‌ها، محاسبه شده و موارد مثبت جهت بررسی ثبت در دفتر سل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مورد پیگیری قرار گرفتند.

یافته‌ها: در کل تعداد ۹۰۳۷ بیمار وارد مطالعه شدند که شامل ۴۴٪ زن و ۵۵٪ مرد بودند. بیماران از نظر سنی بیشتر در گروه ۲۵-۱۵ و >۶۵ سال قرار داشته و اکثریت آنها (۹۸٪) ایرانی بودند. از این تعداد ۶۳۷ مورد (۷٪) جواب آزمایش مثبت داشتند، که شامل ۵۳۱ (۵/۹٪) اسمیر خلط مثبت و ۴۸۹ (۵/۴٪) مورد کشت مثبت بود. این آمار مشابه آمار ارائه شده توسط وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی بود. به طوری که طبق گزارش این سازمان تعداد موارد ارجاع شده به آزمایشگاه‌های دولتی شهر تهران در همان فاصله زمانی ۹۴۷۹ مورد و شامل ۲۰۸ (۲/۲٪) مورد مثبت و در مجموع ۷۸۵۰ (۸۲/۸٪) بیمار ایرانی بود.

نتیجه‌گیری: تعداد موارد تشخیص داده شده و درمان شده توسط بخش خصوصی بسیار بیشتر از حد قابل انتظار است که خود بیانگر نیاز به همکاری هر چه بیشتر بخش خصوصی دولتی در امر بیماریابی و درمان بیماران مسلول می‌باشد.

واژگان کلیدی: سل، آزمایشگاه، بخش خصوصی، بیماریابی

تاریخ دریافت مقاله: ۸۴/۹/۵ تاریخ اصلاح نهایی: ۸۵/۹/۱۳ تاریخ پذیرش مقاله: ۸۵/۱۰/۲۰

دکتر محمد رضا مسجیدی*
دکتر رحیم تقی زاده اصل^۲
دکتر لیدا فدائی زاده^۲

۱. استاد گروه داخلی (فوق تخصص بیماری‌های ریوی)، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی
۲. پزشک عمومی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی

*نشانی نویسنده مسئول: خیابان شهید باهنر، دارآباد، بیمارستان دکتر مسیح دانشوری، مرکز تحقیقات سل و بیماری‌های ریوی، تلفن: ۲۰۱۰۹۶۸۴، فکس: ۲۰۱۰۹۹۹۱
پست الکترونیک: mrmasjedi@nritld.ac.ir

مقدمه

سل به عنوان یکی از مهم‌ترین علل مرگ و میر ناشی از بیماری‌های عفونی در سراسر دنیا شناخته شده است. طبق گزارش سازمان بهداشت جهانی (WHO) [۱] کشور ایران با جمعیت حدود ۶۸/۰۷۰/۰۰۰ نفر دارای آمار تخمینی موارد مبتلا به سل ۱۹/۷۴۰ نفر و موارد جدید اسمیر مثبت مبتلا به سل حدود ۵/۳۳۵ (گزارش شده) تا سال ۱۳۸۱ می‌باشد.

در بسیاری از کشورهای با شیوع بالای سل، میزان بالایی از موارد تشخیص و درمان سل توسط بخش خصوصی انجام می‌شود [۲]. این بخش شامل مجموعی از پزشکان، داروسازان، پرستاران و بخصوص آزمایشگاه‌ها [۳] است که نقش بسیار مؤثری در تکمیل این مجموعه دارند. معمولاً بیماران تشخیص داده شده توسط این بخش درون همین مجموعه درمان شده و هیچگاه وارد سیستم بهداشت و درمان دولتی (برنامه ملی مبارزه با سل^۱) نمی‌شوند.

NTP هیچ برنامه‌ریزی مدون و مؤثری جهت پایش عملکرد بخش خصوصی در زمینه تشخیص و درمان بیماران مسلول ندارد. به نظر می‌رسد که اختلاف بین موارد تخمین زده شده و ثبت شده در دو گروه قرار می‌گیرند: اول بیمارانی که تشخیص داده نشده‌اند و دوم مواردی که تشخیص داده شده ولی گزارش نشده‌اند.

روش‌های مختلفی برای ارزیابی این مجموعه وجود دارد. ما از آزمایشگاه‌های خصوصی برای بررسی همکاری بخش خصوصی در رسیدن به اهداف NTP استفاده کردیم. در نتیجه تحقیق حاضر، که در حقیقت اولین تحقیق در زمینه ارزیابی روند بیماری سل در بخش خصوصی محسوب می‌شود، در محدوده شهر تهران در طی سال‌های ۸۲-۱۳۸۱ به اجرا درآمد، تا تعداد بیماران مسلول شناخته شده توسط بخش خصوصی وضوح بیشتری پیدا کند.

روش کار

این مطالعه مقطعی در ۴ آزمایشگاه شناخته شده محدوده شهر تهران که از نظر انجام آزمایش اسیدفست کاملاً شناخته شده هستند، در طی سال‌های ۸۲-۱۳۸۱ انجام شد. لازم به ذکر است که سایر آزمایشگاه‌های خصوصی سطح شهر معمولاً نمونه‌های خود را جهت انجام آزمایش اسیدفست باسیل به این ۴ آزمایشگاه ارسال می‌کنند. این آزمایشگاه‌ها کاملاً مجهز و واجد استانداردهای لازم جهت انجام آزمون‌های مربوط به باسیل کخ (BK) بوده و دارای پرسنل ورزیده در انجام آزمایش‌های BK می‌باشند. به همین علت کلیه نمونه‌ها به این آزمایشگاه‌ها ارجاع داده شده و بعد از آماده شدن پاسخ‌ها جواب نهایی به آزمایشگاه اولیه

بازگردانده می‌شود، که این مسأله در روند انجام تحقیق به اثبات رسیده است.

در قدم بعد پرسنل آزمایشگاه در مورد اطلاعات مورد نظر، روش انجام مطالعه و شرایط ورود به مطالعه تحت آزمون‌های لازم قرار گرفتند و پرسشنامه طرح به آنها ارائه شد. هر آزمایشگاه به طور هفتگی بررسی و پرسشنامه‌ها جمع‌آوری گردید.

ابتدا کلیه آزمایشگاه‌ها از نظر روش انجام آزمایش‌ها ارزیابی شدند و در صورت مطابقت با استانداردهای ارائه شده توسط آزمایشگاه مرجع ایران که خود مطابق با راهکارهای ارائه شده توسط سازمان بهداشت جهانی و اتحادیه بین‌المللی مبارزه با سل و بیماری‌های ریوی (IUATLD)^۲ می‌باشد، آزمایشگاه‌ها وارد مطالعه شدند.

کلیه بیماران ارجاع داده شده به آزمایشگاه‌های مذکور که نمونه جهت بررسی باسیل اسیدفست ارسال کرده بودند، وارد مطالعه شدند.

شرایط ورود به مطالعه شامل: کلیه نمونه‌های ارسال شده به آزمایشگاه شامل نمونه خلط، برونکوالوئولازلاواژ و بیوپسی بافت جهت رنگ آمیزی زیل نلسون و کشت در محیط لون‌اشتاین جنسن^۳ بود. از بین کلیه نمونه‌های ارسالی، نمونه‌های با پاسخ مثبت از نظر دید مستقیم و کشت به عنوان موارد مثبت ثبت شدند.

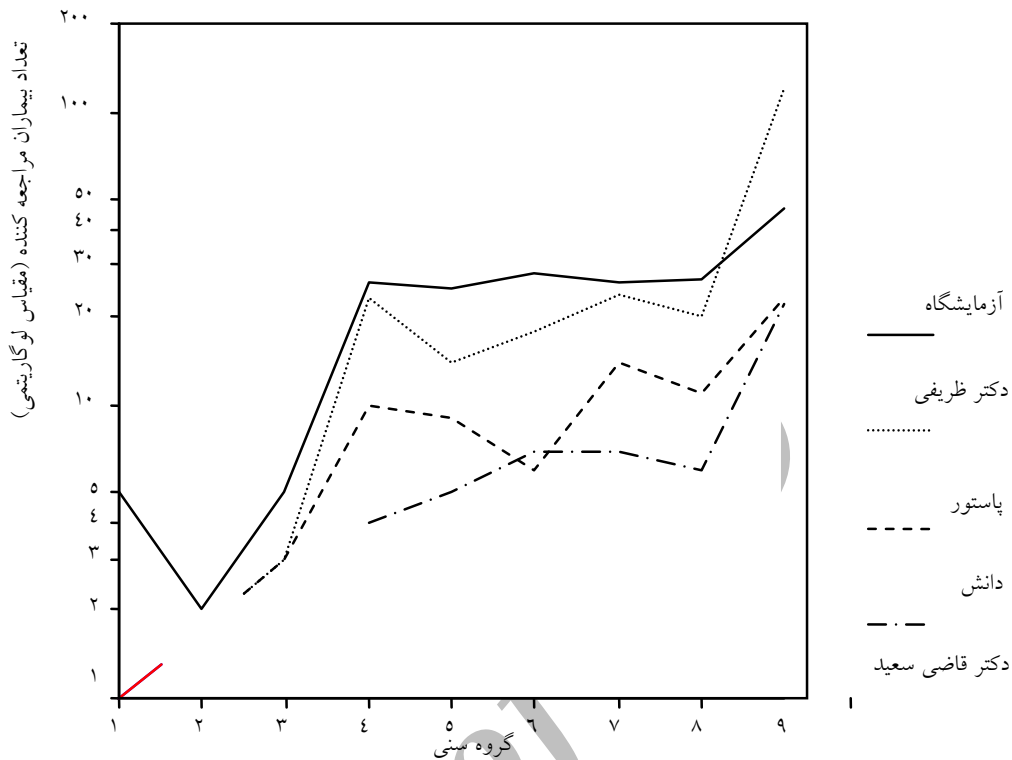
ورود اطلاعات و آنالیز داده‌ها توسط نرم‌افزار SPSS و Stata انجام شد. ابتدا

2 - International Union Against Tuberculosis and Lung Disease

3 - Lowenstein Jensen

1 - National Tuberculosis Program (NTP)

نمودار ۱- کل بیماران مراجعه کننده به آزمایشگاه‌ها براساس سن

۶۳۷ (۷/۱٪) نفر از کل بیماران اسمییر یا کشت مثبت داشتند که از این تعداد ۳۱۱ (۴۹٪) زن و ۳۲۴ (۵۱٪) مرد بودند. از این تعداد ۵۹۸ (۹۷/۴٪) نفر ایرانی و ۱۶ (۲/۶٪) نفر افغانی بودند. از نظر سنی گروه‌های ۴ (۲۵-۱۶ سال) و ۹ (>۶۵ سال) بیشترین موارد مثبت را دارا بودند (نمودار ۲). از کل موارد مثبت ۵۳۱ (۵/۹٪) نفر اسمییر مستقیم خلط مثبت داشتند که خود شامل ۲۶۰ (۴۹/۱٪) زن و ۲۶۹ (۵۰/۹٪) مرد بودند و اختلاف جواب آزمایش بین دو جنس از نظر آماری کاملاً معنی دار بود ($P < 0/041$, $f=1$, $chi^2 = 4/16$).

در مجموع نسبت مثبت شدن جواب آزمایش در کل بیماران ۷٪ برای کلیه

مرد (۴۴/۹٪) و ۴۹۵۹ (۵۵/۱٪) با طیف سنی ۱ تا ۹۹ سال بودند. از نظر سنی اختلاف آماری معنی داری بین ۹ گروه سنی مشاهده شد ($P < 0/000$) و در بررسی طیف سنی، دو گروه از نظر سنی شیوع بیشتری داشتند: گروه ۴ شامل سنین ۱۵ تا ۲۵ و گروه ۹ شامل بالای ۶۵ سال (نمودار ۱).

از نظر ملیت ۸۸۵ (۹۸/۶٪) بیماران ایرانی و ۱۲۳ نفر (۱/۴٪) آنها افغانی بودند (در ۲۹ مورد نقص اطلاعات وجود داشت).

از نظر نوع نمونه ۶۶۷۰ (۷۳/۹٪) نمونه خلط، ۸۸۸ (۱۰/۸٪) نمونه BAL، ۳۹۵ (۴/۴٪) نمونه ادرار، ۳۰۱ (۳/۳٪) نمونه مایع پلور و ۲۲۲ (۲/۵٪) نمونه لاواژ معده جمع‌آوری شد. نتایج آزمایش نشان داد که

مقادیر خام frequency و درصدها برای هر متغیر محاسبه شد و سپس جهت بررسی اثر هر عامل بر نتیجه آزمایش، آزمون مجذور کای (و در صورت لزوم تست دقیق فیشر) انجام شد.

نتایج

بعد از ارزیابی و کنترل کیفیت آزمایشگاه‌ها، هر آزمایشگاه بصورت هفتگی مورد بررسی قرار گرفت. در مجموع ۹۰۳۷ بیمار مشکوک به سل فعال ارجاع داده شده به ۴ آزمایشگاه سطح شهر تهران وارد مطالعه شدند. بیماران شامل ۴۰۳۶ زن

جدول ۱ - نتیجه آزمایش براساس جنس			
جنس	نتیجه آزمایش		کل آزمایشات
	مثبت تعداد (درصد)	منفی تعداد (درصد)	
مرد	۳۲۴ (۳۶٪)	۴۶۳۵ (۵۱٪)	۴۹۵۹ (۵۵٪)
زن	۳۱۱ (۳۵٪)	۳۷۲۵ (۴۱٪)	۴۰۳۶ (۴۴٪)
کل	۶۳۵ (۷٪)	۸۳۶۰ (۹۲٪)	۸۹۹۵ (۱۰۰٪)

جدول ۲ - نتیجه آزمایش دید مستقیم خلط براساس آزمایشگاه			
دکتر ظرفی آزمایشگاه پاستور آزمایشگاه دانش آزمایشگاه دکتر قاضی سعید کل	آزمایش دید مستقیم خلط		کل آزمایشات
	مثبت تعداد (درصد)	منفی تعداد (درصد)	
	۱۴۴ (۱۶٪)	۱۷۴۰ (۱۹٪)	۱۸۸۴ (۲۰٪)
	۲۴۸ (۲۷٪)	۳۹۰۰ (۴۳٪)	۴۱۴۸ (۴۵٪)
	۷۰ (۰٪)	۱۶۰۳ (۱۷٪)	۱۶۷۳ (۱۸٪)
	۶۹ (۰٪)	۱۲۶۲ (۱۴٪)	۱۳۳۱ (۱۴٪)
کل	۵۳۱ (۵٪)	۸۵۰۵ (۹۴٪)	۹۰۳۶ (۱۰۰٪)

بحث

نتایج تحقیق حاضر نمایانگر نقش بسیار ارزشمند ۴ آزمایشگاه خصوصی در بیماریابی سل در محدوده شهر تهران بود. طبق اطلاعات به دست آمده ۹۰۳۷ نمونه آزمایش به آزمایشگاه‌های خصوصی ارسال شده بود که در مقایسه با تعداد نمونه ارسال شده به بخش دولتی و نیز تعداد موارد مثبت گزارش شده بسیار قابل توجه می‌باشد، که نمایانگر فعالیت بسیار بیش از حد انتظار برای این بخش است. این نتایج با نتایج ارائه شده

را در اختیار گروه قرار نداد، تعداد ۴۸۹ (۵٪) نمونه جواب مثبت داشتند. طبق گزارش وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، تعداد کل موارد ارجاع داده شده به آزمایشگاه‌های دولتی شهر تهران در طی زمان مطالعه ۹۴۷۹ مورد شامل ۷۸۵۰ (۸۲٪) ایرانی و ۱۶۲۹ (۱۷٪) افغانی بود. از این تعداد ۲۰۸ (۲٪) مثبت گزارش شد که شامل ۷۸٪ ایرانی و ۲۱٪ افغانی بود.

آزمایش‌ها محاسبه شد. نسبت مثبت شدن جواب آزمایش بر اساس جنس در جدول ۱ و نسبت مثبت شدن جواب آزمایش خلط مستقیم برحسب آزمایشگاه و جنس در جدول ۲ و ۳ آمده است و همان طور که مشهود است نسبت مثبت شدن آزمایش برای کل آزمایشگاه‌ها ۵/۹٪ است. از نظر ملیت، نسبت مثبت شدن جواب آزمایش در افغانی‌ها (۳٪) در مقایسه با ایرانی‌ها (۶/۷٪) با اختلاف معنی‌دار آماری بیشتر بود ($P < ۰/۰۰۶$). از نظر پاسخ کشت با در نظر داشتن این نکته که آزمایشگاه پاستور جواب‌های کشت

جدول ۳ - نتیجه آزمایش دید مستقیم خلط براساس جنس			
جنس	آزمایش دید مستقیم خلط		کل آزمایشات
	منفی	مثبت	تعداد (درصد)
مرد	تعداد (درصد)	تعداد (درصد)	تعداد (درصد)
مرد	۴۶۹۰ (۵۲/۱٪)	۲۶۹ (۳٪)	۴۹۵۹ (۵۵/۱٪)
زن	۳۷۷۶ (۴۲٪)	۲۶۰ (۲/۹٪)	۴۰۳۶ (۴۴/۹٪)
کل	۸۴۶۶ (۹۴/۱٪)	۵۲۹ (۵/۹٪)	۸۹۹۵ (۱۰۰٪)

توسط مورتی^۱ و همکاران از هند که در مجموع ۲۲۴۴ بیمار مشکوک به TB را در طی مدت ۳ سال مورد بررسی قرار دادند، قابل مقایسه است [۴].

با در نظر گرفتن جنسیت کل بیماران ارجاع داده شده مشخص شد که ۴۴/۹٪ بیماران زن و ۵۵/۱٪ آنها مرد بودند و اختلاف آنها از نظر آماری معنی دار بود. این مسأله بدان معنی است که بیماران مرد بیشتر به بخش خصوصی مراجعه می کنند و برعکس زنان بیشتر به بخش دولتی تمایل دارند.

با توجه به تعداد موارد اسمیر مثبت نتیجه گیری شد که از ۶۳۷ مورد مثبت گزارش شده، ۳۱۱ (۴۹٪) زن و ۳۲۴ (۵۱٪) مرد بودند که در مقایسه با گزارش سازمان بهداشت جهانی در سال ۲۰۰۴، یعنی ۴۸/۱٪ مرد و ۵۱/۹٪ زن، تعداد بیشتری از بیماران مرد توسط بخش خصوصی تشخیص داده شده بودند. این مسأله می تواند نشانگر تمایل بیشتر مردان برای مراجعه به بخش خصوصی باشد. ولی از طرف دیگر نسبت مثبت شدن

آزمایش برای زنان بیشتر بود که بدین معنی است که از موارد زن مراجعه کرده، تعداد بیشتری بیمار حقیقی بودند ($P < ۰/۰۳$).

نتایج همچنین نشانگر تمایل سنین خاصی به بخش خصوصی می باشد. گروه های سنی بالای ۶۵ سال و ۱۵-۲۵ سال دو گروهی بودند که بیشترین نسبت مراجعه به آزمایشگاه های خصوصی را داشتند و این مسأله کاملاً با آمار ارائه شده توسط

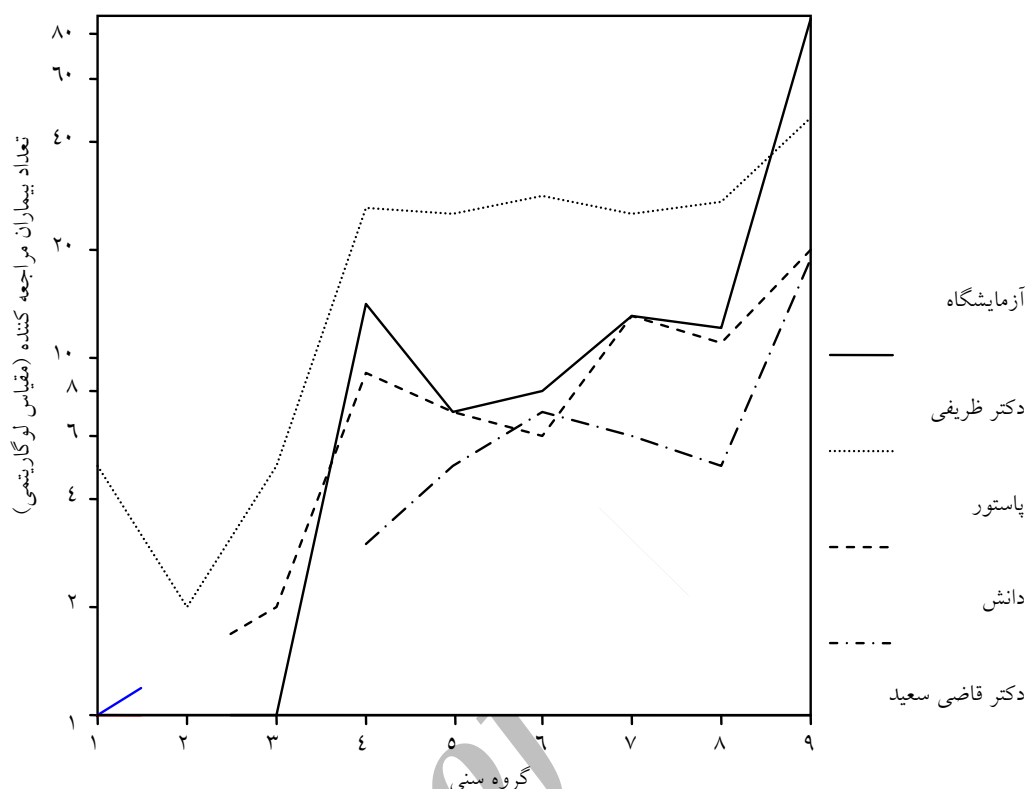
سازمان بهداشت جهانی مطابقت دارد. بررسی نتایج آزمایش ها نشان داد که در مجموع نسبت مثبت شدن اسمیر و کشت بیماران در بخش خصوصی ۷/۱٪ و ۵/۹٪ برای اسمیر مستقیم به تنهایی بود که این مسأله به طور قابل ملاحظه ای از ۲/۲٪ گزارش شده برای آزمایشگاه دولتی بیشتر می باشد. این نتایج حاکی از این است که بیماران مراجعه کرده به بخش خصوصی حقیقتاً بیمار بودند. در تحقیق مشابه ارائه شده توسط هورتینگ^۲ و همکاران از نپال [۳]

نسبت مثبت شدن اسمیر مستقیم در آزمایشگاه های خصوصی ۷/۷٪ گزارش شد

که رقم قابل توجهی است ولی در همین تحقیق عنوان شد که آزمایشگاه های مورد مطالعه از نظر کیفی فاقد استانداردهای ارائه شده توسط سازمان های بین المللی بودند. در مقایسه در مطالعه حاضر کلیه آزمایشگاه ها از معیارهای ارائه شده توسط وزارت بهداشت تبعیت کرده و لذا از سطح استاندارد قابل قبولی برخوردار بودند و به تبع آن نتایج آزمایش ها نیز قابل اعتماد می باشد.

بر اساس گزارش ارائه شده توسط وزارت بهداشت ۸۲/۸٪ از موارد مشکوک به سل ایرانی و ۱۷/۲٪ آنها افغانی بوده و ۷۸/۸٪ اسمیر مثبت ها ایرانی و ۲۱/۲٪ آنها افغانی گزارش شده اند. این مسأله تمایل بیشتر افغانها برای مراجعه به وزارت بهداشت را نشان می دهد که احتمالاً به علت مخارج کمتر آزمایشگاه های دولتی برای مهاجران افغانی است. در نهایت این که نسبت مثبت شدن آزمایش ها برای افغانی ها بسیار بیشتر از ایرانی ها بوده است ($P < ۰/۰۰۰۶$).

این تحقیق که اولین تحقیق انجام شده در زمینه نقش آزمایشگاه های خصوصی در بیماریابی سل می باشد، به خوبی معضل

نمودار ۲- تعداد بیماران با آزمایش مثبت مراجعه کننده به آزمایشگاه‌ها بر اساس سن

بوده است، ولی جا دارد که تأکید بیشتری بر اهمیت یک بخش بسیار فعال ولی تقریباً فراموش شده در زمینه کنترل سل شود و همکاری نزدیکتری بین دو گروه ایجاد گردد. این ارتباط باید هم در زمینه‌های تبادل اطلاعات و هم در زمینه‌های اجرایی باشد و بنابراین انجام استراتژی‌های ترکیبی خصوصی- دولتی به نظر بسیار مقبول است. در نهایت نتایج این تحقیق نقش بسیار ارزشمند بخش خصوصی را در زمینه کنترل سل و وضوح بیشتری بخشیده و در واقع حجم بار کاری بدوش کشیده شده توسط این بخش را که به میزان قابل توجهی نادیده گرفته شده است، نمایانگر کرده است. به نظر می‌رسد که برای غلبه بر مشکلات موجود در

مقاله ارائه شده توسط ویاس^۱ و همکاران [۱۰] و رویری^۲ و همکاران [۷] بخش خصوصی هنوز از استانداردهای کنترل بیماران سل پیروی نمی‌کند. بنابر آنچه میلز^۳ و همکاران [۱۱] و لونورث^۴ و همکاران [۱۳] پیشنهاد کرده‌اند، کیفیت مراقبت‌های ارائه شده توسط این بخش و نیز نتایج درمان باید ارزیابی شده و قدم‌های مفیدی در راه از بین بردن کاستی‌های موجود برداشته شود.

اگرچه هدف از تحقیق حاضر تنها نمایش میزان کار انجام شده توسط بخش خصوصی و مشخص کردن گروه هدف آنها

1 - Vyas
2 - Ruairi
3 - Mills
4 - Lonroth

اصلی برنامه مبارزه با سل کشور را که در واقع یکی از اصلی‌ترین نقاط ضعف برنامه مبارزه با سل کشور است، به‌خوبی نمایان ساخته است. تحقیق‌های مشابه در سایر کشورها، به‌ویژه در هند، نیز بر نقش بسیار مهم بخش خصوصی تأکید فراوانی نموده‌اند [۵-۱۷].

همان‌طور که قبلاً ذکر شد موارد سالانه گزارش شده توسط بخش خصوصی تقریباً معادل موارد ارجاع شده به مراکز دولتی بوده که این مسأله خود اهمیت بخش خصوصی را وضوح بیشتری می‌بخشد. ولی هنوز یک سؤال باقی است: آیا این موارد مثبت، مثبت، پیگیری و درمان مناسب می‌شوند؟ بر اساس

محمد صادقی که با دقت نظر خود تحقیق را بی‌هیچ کم و کاست به انجام رساندند، تشکر فراوان می‌شود. در نهایت از همکاران بخش مبارزه با سل وزارت، بهداشت درمان و آموزش پزشکی و بخصوص سرپرست محترم گروه خانم دکتر ناصحی به جهت ارائه اطلاعات بخش دولتی و نیز همکاری بی‌دریغشان تشکر فراوان شده و توفیق روزافزون کلیه همکاران را از خداوند خواستاریم.

همچنین از رؤسای محترم آزمایشگاه‌ها، جناب آقای دکتر ضیاء ظریفی، جناب آقای دکتر فروهی و سرکار خانم دکتر فروهی، جناب آقای دکتر قاضی سعید و جناب آقای دکتر بهرمند و همکاران محترم آنها در آزمایشگاه‌های مربوطه در زمینه ارائه بی‌دریغ اطلاعات و همکاری بی‌نظیر آنها تشکر و قدردانی می‌شود. در زمینه اجرای تحقیق از آقای ثابت‌زاده، خانم دکتر عشایری و خانم دکتر

راه تشخیص، پیگیری و درمان بیماران مسلول، توجه بسیاری باید به این بخش معطوف شده و همکاری نزدیکتری بین بخش خصوصی و دولتی ایجاد گردد.

سپاسگزاری

در خاتمه از سازمان بهداشت جهانی برای تأمین بودجه لازم جهت اجرای طرح و نیز ارائه راهکارهای ارزنده آنها در زمینه به اجرا درآوردن تحقیق، تشکر فراوان می‌شود.

Archive of SID

مراجعه

1. WHO report 2004: Global tuberculosis control, surveillance, planning, financing. WHO/CDS/TB/2003. 316: 158.
2. Uplekar M, Juvekar S, Morankar S, et al. Tuberculosis patients and practitioners in private clinics in India. *Int J Tuberc Lung Dis* 1998; 2(4): 324-329.
3. Hurtig AK, Pande SB, Baral SC, et al. Sputum examination for acid-fast bacilli in private laboratories, Kathmandu valley, Nepal. *Int J Tuberc Lung Dis* 1999; 3(11): 1009-1014.
4. Murthy KJ, Frieden TR, Yazdani A, Hreshikesh P. Public-private partnership in tuberculosis control: experience in Heydarabad India. *Int J Tuberc Lung Dis* 2001; 5(4): 354-9.
5. Rangan S, Juvekar SK, Rasal Purkar SB, et al. Tuberculosis control in rural India: lessons from public-private collaboration. *Int J Tuberc Lung Dis* 2004; 8(5): 552-9.
6. Arora VK, Lonnroth K, Sarin R. Improved case detection of tuberculosis through a public-private partnership. *Indian J chest Dis Allied Sci* 2004; 46(2): 133-6.
7. Newell JN, Pande SB, Baral SC, et al. Control of tuberculosis in an urban setting in Nepal: public-private partnership. *Bull World Health Organ* 2004; 82(2): 92-8.
8. Arora VK, Sarin R, Lonnroth K. Feasibility and effectiveness of a public-private project for improved TB control in Delhi, India. *Int J Tuberc Lung Dis* 2003; 7(12): 1131-8.
9. Rangan S. The public-private mix in India's Revised National Tuberculosis Control Programme-an update. *J Indian Med Assoc* 2003; 101(31):161-3.
10. Vyas RM, Small PM, De Riemer K. The private-public divide: impact of conflicting perception between the private and public health case sectors in India. *Int J Tuberc Lung Dis* 2003; 7(6): 543-9.
11. Mills A, Brugha R, Hanson B, Macpake B. What can be done about the private health sector in low-income countries? *World Hosp Health Serv* 2002; 38(3): 24-30,41-4.
12. Khan JA, Hussain SF. Anti-tuberculous drug prescribing: doctors' compliance at a private teaching hospital in Pakistan. *Trop Doct* 2003; 33(2): 94-6.
13. Lonnroth K, Thuong LM, Lambregts K, et al. Private tuberculosis care provision associated with poor treatment outcome, comparative study of a semi-private lung clinic and the NTP in two urban districts in Hochi Minh City, Vietnam. *National Tuberculosis Programme. Int J Tuberc Lung Dis* 2003; 7(2): 165-71.
14. Hurtig AK, Pande SB, Baral SC, et al. Linking private and public sector in tuberculosis treatment in Kathmandu Valley, Nepal. *Health Policy Plan* 2002; 17(1): 78-89.
15. Nshuts L, Neuhauser D, Johnson JL, et al. Public and private providers' quality of care for tuberculosis patients in Kampala, Uganda. *Int J Tuberc Lung Dis* 2001; 4(11):1006-12.
16. Hong YP, Kim SJ, Lee EG, et al. Treatment of bacillary pulmonary tuberculosis at the chest clinics in the private sector in Korea. *Int J Tuberc Lung Dis* 1993; 3(8): 695-702.
17. Brugha R, Zwi A. Improving the quality of private sector delivery of public health services: challenges and strategies. *Health policy and planning* 1998; 13(2): 107-120.

